

HUKUMATLARARO TASHKILOTLARNING XALQARO HUQUQIY SHAXSIYATI VA MEZBON DAVLAT BILAN MUNOSABATLARDAGI AHAMIYATI

Toshkent davlat yuridik universiteti magistri

Bahtiyorov Po'latbek Arslonbek o'g'li

e-mail: striker.010530@gmail.com

Annotatsiya. Tezisdav hukumatlararo tashkilotlarning xalqaro huquqiy shaxsiyati, uning mazmuni va mezbon davlat bilan munosabatlarda tutgan o'rni tahlil qilinadi. Xalqaro tashkilotning huquq va majburiyatlari ta'sis hujjati va unga berilgan vakolatlar bilan belgilanishi, vakolatxona faoliyatining milliy huquq bilan kesishishi hamda imtiyoz va immunitetlarning funksional maqsadi yoritiladi. Tahlil natijasida tashkilot mustaqilligi, mezbon davlat suvereniteti va uchinchi shaxslarning huquqiy himoyasi o'rtasida muvozanat zarurligi asoslanadi.

Kalit so'zlar: hukumatlararo tashkilot, xalqaro huquqiy shaxsiyat, mezbon davlat, vakolatlar, vakolatxona, immunitet, xalqaro shartnoma.

Kirish

Hukumatlararo tashkilotlar zamonaviy xalqaro munosabatlarda davlatlararo hamkorlikni institutsional shaklda amalga oshiruvchi tuzilmalardir. Ular, odatda, xalqaro shartnoma asosida tashkil etiladi va a'zo davlatlar tomonidan muayyan umumiy maqsad hamda vazifalarni bajarishga vakolatlantiriladi. Tashkilotning xalqaro maydonda mustaqil harakat qilishi uchun huquq va majburiyatlarga ega bo'lishi, shartnomalar tuzishi, mol-mulkka

egalik qilishi va o'z nomidan ish yuritishi zarur. Shu jihatdan xalqaro huquqiy shaxsiyat tashkilot faoliyatining muhim shartidir.

Xalqaro tashkilotning huquqiy shaxsiyati davlatlarning huquqiy shaxsiyatiga aynan teng emas. Davlat umumiy xalqaro huquq subyekti hisoblansa, tashkilotning huquqiy layoqati uning ta'sis hujjatida belgilangan maqsad va vakolatlar bilan cheklanadi. Demak, tashkilotning huquqiy maqomi funksional xususiyatga ega: u o'z vazifalarini bajarish uchun zarur bo'lgan huquq va vakolatlardan foydalanadi [1].

Xalqaro huquqiy shaxsiyat xalqaro huquq subyektining xalqaro huquq bilan bevosita tartibga solinadigan huquq va majburiyatlarga ega bo'lish layoqatini anglatadi. Hukumatlararo tashkilot uchun bu layoqat ta'sis shartnomasi, tashkilot nizomi, a'zo davlatlarning qarorlari va xalqaro amaliyot orqali shakllanadi. Tashkilotning vakolatlari aniq ko'rsatilgan bo'lishi mumkin yoki uning vazifalaridan kelib chiqadigan zaruriy vakolatlar sifatida talqin qilinishi mumkin.

Tashkilotning huquqiy shaxsiyati uning xalqaro bitimlarda qatnashishi, o'z nomidan huquq va majburiyatlar olishi, xalqaro da'vo qo'zg'atishi yoki unga nisbatan da'vo qo'zg'atilishi bilan namoyon bo'ladi. Biroq bunday layoqat tegishli tashkilotning institutsional tuzilishi va ta'sis hujjati bilan belgilangan chegaralardan tashqariga chiqmaydi. Shuning uchun har bir tashkilot bo'yicha uning ta'sis hujjati va vakolatlarini alohida o'rganish talab etiladi.

Huquqiy shaxsiyatning yana bir muhim jihati — tashkilotning a'zo davlatlardan alohida faoliyat yuritishidir. Tashkilot a'zo davlatlarning umumiy irodasi asosida tuzilsa-da, uning organlari o'z vakolati doirasida mustaqil qarorlar qabul qiladi. Bu mustaqillik xalqaro hamkorlikning uzluksizligini ta'minlaydi. Shu bilan birga, u tashkilotning har qanday masalada davlatlardan to'liq mustaqil ekanini anglatmaydi; tashkilot faqat unga berilgan funksional vakolatlar doirasida harakat qiladi.

Xalqaro tashkilot mezbon davlat hududida vakolatxona yoki ofis ochganda, uning xalqaro huquqiy maqomi milliy huquqiy tartib bilan kesishadi. Tashkilotning hududda faoliyat yuritishi uchun mezbon davlatning roziligi, vakolatxonaning rasmiy tan olinishi va zarur hollarda xodimlarning akkreditatsiyasi talab etiladi. Vakolatxona binolari, arxivlari, mol-mulki va rasmiy aloqalarining himoyasi ham shu huquqiy rejim tarkibiga kiradi.

Mezbon davlat bilan munosabatlar odatda uch manba orqali tartibga solinadi: tashkilotning ta'sis hujjati, tashkilotga taalluqli ko'p tomonlama xalqaro konvensiyalar va mezbon davlat bilan tuzilgan ikki tomonlama bitim. Mezbon davlat bitimi tashkilotning huquqiy shaxsiyati, vakolatxonaning maqomi, xodimlarning imtiyozlari va immunitetlari, huquliy va bojxona masalalari, nizolarni hal qilish tartibini batafsil belgilashi mumkin.

Xalqaro tashkilotning imtiyoz va immunitetlari, odatda, uning vazifalarini mustaqil bajarishini ta'minlashga qaratilgan. Bu immunitetlar tashkilot yoki xodimlarning shaxsiy manfaatlari uchun emas, tashkilot funksiyalarini himoya qilish uchun beriladi. Shu sababli imtiyoz va immunitetlarning hajmini aniqlashda funksional zaruriyat mezoni muhim hisoblanadi. Ayrim hollarda tashkilot immunitetdan voz kechishi, nizolarni arbitraj yoki boshqa muqobil tartibda hal etishi mumkin.

Immunitetlar tashkilotning samarali ishlashiga xizmat qilsa-da, ularning keng talqini mezbon davlat sudlarining yurisdiksiyasi yoki xususiy shaxslarning sud himoyasi huquqi bilan ziddiyatga kelishi mumkin. Masalan, mehnat, tijorat yoki shartnomaviy nizolarda tashkilotga berilgan immunitet da'vogar tomonning sudga murojaat qilish imkoniyatini cheklashi ehtimoli bor. Shu sababli mezbon davlat bitimlarida immunitetdan voz kechish, nizolarni muqobil hal qilish va xodimlar bilan tuziladigan shartnomalarga oid mexanizmlarni aniq belgilash maqsadga muvofiq.

Tashkilotning imtiyoz va immunitetlarini belgilashda ikki tomonlama yondashuv zarur. Bir tomondan, mezbon davlat tashkilotning mustaqil faoliyatini ta'minlashi kerak. Ikkinchi tomondan, immunitetlar davlat suverenitetini asossiz cheklamasligi va uchinchi shaxslarning huquqlarini himoyasiz qoldirmasligi lozim. Bu muvozanat tegishli xalqaro shartnoma, mezbon davlat bitimi va milliy qonunchilikning o'zaro muvofiqligi orqali ta'minlanadi.

Xulosa

Hukumatlararo tashkilotlarning xalqaro huquqiy shaxsiyati ularning ta'sis hujjati va a'zo davlatlar bergan vakolatlar doirasida xalqaro huquq subyekti sifatida faoliyat yuritishini ta'minlaydi. Ushbu maqom mezbon davlat hududida tashkilot vakolatxonasi ochilganda milliy huquq, xalqaro shartnomalar va alohida mezbon davlat bitimlari bilan birgalikda amalga oshadi.

Tashkilot imtiyozlari va immunitetlari uning vazifalarini bajarishi uchun zarur darajada berilishi, ayni paytda mezbon davlatning suveren vakolatlari va uchinchi shaxslarning huquqiy himoyasi bilan muvozanatlashtirilishi lozim. Shu sababli mezbon davlat bitimlarida vakolatxonaning maqomi, xodimlar immuniteti, immunitetdan voz kechish va nizolarni hal qilish tartibini aniq belgilash xalqaro hamkorlikning huquqiy barqarorligini mustahkamlaydi.

FOYDALANILGAN MANBALAR

1. International Organizations, Oxford Public International Law, legal personality bo'limi. <https://academic.oup.com/oxford-law-pro/book/57644/chapter/469813089> (murojaat sanasi: 12.10.2026).